

VARGA E. LÁSZLÓ

Források és iratok a Lengyel Légiókban harcolt magyarok történetéhez 1914–1918. IV. rész*

Az első világháború kitörésének centenáriuma alkalmából több éves itthoni és lengyelországi kutatás után – korántsem befejezve azt – háromrészes forrásközleményt készítettem a fenti címmel. Az első a *Hitel*¹ című periodikában jelent meg, 16 darab, 1933–1947-ben keletkezett iratot tartalmazott, három sajtócikkkel; a második 42 dokumentummal – közte hét sajtócikk – a *Hadtörténelmi Közleményekben*.² A harmadik részt a *Valóság*³ közölte 2015-ben; 25 dokumentumot tartalmazott, döntően forrásokat és sajtócikkeket. A korabeli sajtóban (1914–1947) megjelent cikkek újraközlését az indokolta, hogy azok primer források, információiknak nincs nyoma a levéltárakban, így szorosan kapcsolódnak a légiós magyarok történetéhez. A negyedik közleményt most adjuk közre, nyolc, 1914 és 1933 között keletkezett lengyel levéltári irattal és három magyar nyelvű sajtódokumentummal.

Megjegyezzük, hogy a nagy háború befejezése és 1929 közötti időszakból nem áll rendelkezésünkre egyetlenegy dokumentum sem, amely a légiósok történetére utalna. 1930-ban tartották első találkozójukat Budapesten. Ideiglenes szervezetet hoztak létre, megindult a szervezés, a tagok lakcímeinek összegyűjtése. A budapesti Belügyminisztérium csak a lengyel kormány kifejezett kérésére láttamozta alapszabályukat 1939. január 28-án, amikor is alakuló gyűlésüket megtarthatták. Ennek oka az volt, hogy míg Lengyelországban a volt légiósok vezették a kormányt, a hadsereget, az államigazgatást, addig a magyarországi légiósok többsége kétkézi munkás volt, az 1930-as években legtöbbjük munkanélküliként tengődött. 1938-tól pedig a szervezet vezetőjének, Miklósi Ferdinánd Leónak a származása jelentett problémát (noha kikeresztelkedett).

* A lengyel légiók önkéntes fegyveres alakulat, amely 1914-től 1918 februárjáig három dandárnyi erővel harcolt osztrák–magyar parancsnokság alatt. Főleg gyalogosok alkották, de volt tüzérségük, lovasságuk, utászok és más kiegészítő alakulatai is. Létszáma 20–30 ezer fő között mozgott. A benne szereplő magyarok történetéről lásd: Varga E. László: *Magyarok a lengyel légiókban 1914–1918*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 121. évf. (2012) 3. sz. 807–846. A légiókról lásd: Dąbrowski János: *A lengyel légiók*. Budapest, 1915. 2. kiadás; Divéky Adrian: *Węgry i sprawa polska w czasie wojny*. Warszawa, 1917.; uő: *Sprawa legionu węgierskiego dla Polski*. Warszawa 1939.; uő: *Co chcieli zrobić i co zrobili Węgrzy dla Polski w okresie wojny*. Warszawa, 1939. 2. kiadás; Lukinich Imre: *A lengyel kérdés és a magyar kormány 1914–1917*. Budapest, 1939. (Lengyelül: *Stanowisko rządu węgierskiego wobec kwestii polskiej w pierwszych latach wojny światowej*. Kwartalnik Historyczny, R. 52. (1938) 612–614.)

¹ Varga E. László: *Magyarok a lengyel légiókban. Lengyel tisztek visszaemlékezései a Lengyelország függetlenségéért vívott harcokban részt vett magyarokra, 1914–1918*. *Hitel*, 18. évf. (2014) 2. sz. 154–174.

² Varga E. László: *Források és iratok a lengyel légiókban harcolt magyarok történetéhez 1914–1918*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 128. évf. (2015) 3. sz. 881–914.

³ Varga E. László: *Magyarok a lengyel légiókban 1914–1918*. *Valóság*, 68. évf. (2015) 12. sz. 35–60.

A lengyel kormány nagyra becsülte a volt légiósokat. Delegációjuk 1931-től 1939-ig minden évben részt vett az éves légiós kongresszuson Lengyelországban. Ebben az időszakban a lengyel államfő több mint négyszáz volt magyar légióst tüntetett ki Függetlenségi Éremmel, illetve Keresztrel. (Aki legalább három hónapot szolgált, jogosult volt Légiós Keresztre.)

Másutt bővebben írtunk róluk, itt csak megemlítjük, hogy a légióba történő belépés feltétele a 17. életév betöltése, valamint írásbeli szülői beleegyezés volt. Sok esetben – a lengyel és a magyar önkéntesek is – hamisítottak szülői beleegyező nyilatkozatot, mivel ennek hitelességét és a belépni szándékozók korát nem vizsgálták. Emiatt a Honvédelmi Minisztérium Budapesten 1915 márciusában megtiltotta a további toborzást, és a továbbiakban csak a Minisztérium engedélyével léphettek be magyar állampolgárok a Lengyel Légiókba. 1915 februárjában létszámuk elérte a 600 főt.⁴ Sokan léptek be háborús lelkesedésből, kalandvágyból, nem akartak a közös hadseregben szolgálni, de nem egy akadt, akit a Bem apó iránt érzett hála vezetett a lengyelek soraiba.

Így került ki az orosz frontra, Kárpátaljára 1914 októberében a légió 2. és 3. gyalogezredével jó pár száz magyar önkéntes fiú. Az egyik századot 1915 elején feloszlatták, mert a fiúk megfáztak, nem bírták a háborús nehézségeket, és hazaküldték őket. A többiek, akik maradtak, valamint az 1915 márciusáig még kimentek megállták a helyüket. Létszámuk fokozatosan apadt. 1915. augusztus elején, Varsó elfoglalása után sokan kiléptek, mondván, Lengyelország felszabadult, majd 1916-tól, amikor a két császár manifesztuma megígérte a lengyeleknek a független Lengyelország visszaállítását, folytatódott a magyarok ki-, illetve átlépése a közös hadseregbe. Ezzel párhuzamosan, amikor elérték a sorozás korhatárát, hatóságilag vagy saját kérésükre áthelyezték őket az osztrák–magyar hadseregbe. 1918 februárjában, amikor a légiókat feloszlatták, még mindig szolgált ott néhány magyar harcos.

További életútjuk érdekesen alakult. Ahány ember, annyi sors. Hárman rendőrfelügyelők lettek Budapesten. Gresch (Tarpatakyra magyarosított) Zoltán, Olesch (Szepespatakyra magyarosított) Jenő, Vesely Jenő, míg Hain (Hernádira magyarosított) Ferenc detektívként működött Budapesten. Néhányan szolgáltak a Honvédségben.

„A Lengyel Légionisták Egyesülete Magyarországon” nevű szervezet a II. világháború alatt támogatta a lengyel katonák Franciaországba történő illegális evakuációját.⁵ Néhány tíz konspirációs éjjeli szállást biztosítottak számukra Budapesten.⁶ Gyűjtöttek számukra fehérneműt, ruhát, cipőt, rendeztek kulturális előadásokat. Ebben a munkában részt vettek: Haudek Károly, Klemencsics Károly, Ferenc László, Polacsik Zsigmond, Katz Jenő, Varga Gyula, Sumitz Gyula, Sándor József. A Honi Hadsereg 1943–1944-ben volt magyarországi parancsnoka, Jan Korkozowicz ezredes emlékirataiban⁷ elismeréssel sorolta fel neveiket.

⁴ A számadatot közli a *Piast* című periodika 1915. február 14-i száma.

⁵ A Magyarországon internált lengyel katonák illegális evakuációjáról van szó. 1939/40 júniusáig mintegy 26 ezer fő távozott Franciaországba az ott szerveződő lengyel hadsereghez. Vö. Emisarski, Jan: *Ewakuacja z Węgier*. A Sikorski Intézet és Múzeum Levéltára, London, B.I.119/A.

⁶ Jan Emisarski vk. alezredes, volt budapesti lengyel katonai attasé (1938–1940) is ír róluk 1946-os szolgálati jelentésében: *Ewakuacja z Węgier*. Instytut Polski i Muzeum im.gen.Sikorskiego. London sygn. B/I.119/A. Terjedelme 15 jól olvasható, A/4 formátumú, apró betűs, lengyel nyelvű gépírat, Emisarski s aláírással.

⁷ Korkozowicz Jan, vk. ezredes: *Wojsko Polskie na Węgrzech 1939–1945*. WIH Warszawa, Dokumenty i Materiały Sygn.V/21/33. 25. (A lengyel hadsereg Magyarországon. Dokumentumok és iratok. A Hadtörténeti Intézetben, jelenleg a Központi Katonai Levéltárban Varsóban.)

A németek áldozataivá váltak a következő volt magyar légionisták: Gáti⁸ Róbert (1930 előtt Lenner, meghalt Mauthausenban) és Miklósi Ferdinánd Leó (Mauthausenbe hurcolták, de visszatért). Kismóki Károly 1939-ben önkéntesként harcolt a lengyel hadseregben, a mai Délkelet-Lengyelország erdős vidékén esett el.⁹ Egy másik légionista, Takács Béla 1940-ben jött haza a romániai internálótáborból, Târgu Jiu-ból (Zsilvásárhely).¹⁰ Egy fő behívót kapott az 1942-ben a keleti frontra vezényelt második magyar hadseregbe. Ott esett el 1943-ban.

Négy fő maradt Lengyelországban. Czebe János őrmesterként a lengyel köztársasági elnök testőrségében szolgált, egy személyi Krakkóban volt vasutas (nevét nem ismerjük). Lipcsey-Steiner Mihály a lengyel hadsereg őrnagyaként szolgált 1919-től 1941-ig, Palesztinában bekövetkezett haláláig, míg Rozmus Géza elvégezte Varsóban a Szépművészeti Akadémiát, és az 1930-as években a stanisławówi gimnáziumban rajztanárként dolgozott.

A 2014 márciusában a Sziléziai Egyetem Történeti Intézetében, 2015-ben a lengyel országgyűlés (Szejm) Felsőházában (Szenátus) rendezett nemzetközi tudományos konferencián előadtam a Lengyel Légiókban harcolt önkéntes magyar fiatalok történetét, és publicisztikáimban¹¹ is megemlékeztem róluk.

Bővebb bevezetővel a forrásokat nem látom el, mert a légiósok teljes történetét ismertető közleményem *Magyarok a Lengyel Légiókban 1914–1918* címmel hozzáférhető a Hadtörténelmi Közlemények már említett számában. Csak ennek ismeretében érthetők meg és értelmezhetők az itt közölt források.

A lengyel nyelvű dokumentumokat saját fordításban közlöm kiegészítő és magyarázó jegyzetekkel. A forrásfeldolgozás a *Múzeum Historii Polski* által létrehozott varsói alapítvány anyagi támogatásával készült. Párhuzamosan a magyar nyelvű szöveggel az összeállítás lengyelül is megjelenik.

1.

A lengyel légió elutazott

Tegnap este 10 órakor utazott el a budapesti lengyel–magyar légió¹² első csoportja. Nagyszámú közönség kísérte ki a Keleti pályaudvarra a nyolcvan főből álló lelkes önkéntes csapatot. A nyolcvan önkéntesből ötven magyar, a többi lengyel. Javarészüik 16–18 éves fiatalember, diák és iparos legény, de akad köztük hatvan éves, ősz harcos is, aki a lengyel szabadság szolgálatába állott. Az Észak felé induló vonat két kocsija, amelyben a légiók tagjai foglaltak helyet, magyar és lengyel lobogókkal és virággal volt feldíszítve. A legvidámabb és a leglelkesebb hangulatban foglaltak helyet a légió tagjai a vasúti kocsikban, különösen a

⁸ Magyar–Lengyel Kurír, 1947. 4 –7. sz. júl. 31. 11.

⁹ Magyar–Lengyel Kurír, 1947. 4 –7. sz. júl. 31. 11.

¹⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár R 313. 1526 utáni családi és személyi gyűjtemény, 1969/84. Miklósi Ferdinánd Leó gyűjtemény, 4. doboz. A Lengyel Légionisták Szövetségének (Magyarországon) 1941. március 3-án megtartott közgyűléséről felvett jegyzőkönyv. A hazatérés pontos időpontja nem szerepel benne.

¹¹ *Magyar önkéntesek a lengyel légiókban*. Magyar Hírlap, 44. évf. 2011. november 11. 264. sz.; *Beiratkoztak a lengyel történelembe*. Magyar Hírlap, 46. évf. 2013. november 15. 266. sz.; *Elfeledett magyarok a lengyel légiókban 1914–1918*. Głos Polonii (Budapest), 2014. december 15. Nr 119. *Węgrzy w legionach polskich 1914–1918*. W Sieci historii (Warszawa), 2014. Nr 8. (13).

¹² Kezdetben Magyar–Lengyel Légiót kívántak létrehozni, azután Magyar Légiót. A terv nem valósult meg, mivel 1915 márciusáig csak 600 fő ment ki a frontra, másrészt a hadsereg-főparancsnokság ellenezte ilyen alakulat felállítását. Lásd a 4. sz. jegyzetet is.

fiatal fiuk arca égett a harcvágytól. Mielőtt a vonat elindult volna, Bacsinszky Károly lengyel vezető tartott magyar nyelven lelkes buzdító beszédet. Utána gróf Sztadniczky László a légió szervezője beszélt tört magyarsággal, amelyre egy lengyel önkéntes válaszolt. Mikor a vonat elindult: „Vesszen az orosz! Éljen Magyarország és éljen Lengyelország!” kiáltással vett búcsút a lelkes magyar–lengyel csapat.

Alkotmány, 19. évf. 225. szám, 1914. szeptember 14.

2.

A lengyel légió alakulása Magyarországon 1914–1915-ben

Az osztrák–orosz [helyesen az osztrák–magyar–orosz] háború kitörésével párhuzamosan elterjedt a híre annak, hogy Lengyel Légiók alakulnak, amelyek az örök elnyomó [az oroszok] ellen fognak harcolni, s jelentkezett a Magyarországon letelepedett számos lengyel, hogy másokhoz hasonlóan részt vennének hazájuk felszabadításában.

Nem csak magukat a magyarországi lengyeleket érintette meg a légiók eszméje, hanem a velünk, lengyelekkel, a hagyományos és történelmi lengyelbarátsággal rokonszenvező született magyarokat is, akik viszonzni kívánták azt a segítséget, amit tőlünk kaptak az 1848–1949-es szabadságharc alatt.

A gondolatot felkarolta a Magyar–Lengyel Klub Budapesten, elnökével, báró Nyáry Alberttel együtt.

A Klubnak szándékában áll egy Magyar Légiót életre hívni, és azután beolvasztani a Lengyel Légiókba, hogy vállvetve harcoljanak a lengyel testvérekkel Lengyelország szabadságáért, bosszút állva 1849-ért.

Ezt a gondolatot és a Magyar–Lengyel Klub lelkesedését elsősorban a Magyarországon letelepedett lengyelek gátolták, azután a Keleti Légió¹³ feloszlata, amely lehűtötte a magyarok lengyelek iránti lelkesedését.

Azonban azok az okok, amelyek mögé a magyarok elbújtak, elégtelenek.

Az Önkéntesek Lengyel Bizottsága

Az önkéntesek toborzását a Lengyel Légióba a háború legelején Józef Baliński (könyvkötő) kezdte, a Nemzeti Főbizottság [Krakkó] felhatalmazása alapján (nyugati szekció).

Ebben az időben Budapesten tartózkodott Tadeusz Ligeza Stamirowski, a lengyel Magyar Klub elnöke, aki nagyon jó kapcsolatban állt a Magyar–Lengyel Klubbal Budapesten, különösen annak elnökével, báró dr. Nyáry Alberttel.

Amikor megtudta, hogy a Magyar–Lengyel Klub Magyar Légiót kíván létrehozni a lengyel Légió számára, a Budapesten megalakult „Lengyel–Magyar Önkéntesek Bizottsága” úgy vélte, hogy a fenti bizottság akciója veszélyezteti a légiók eszméjét. Ezért írásban a Nemzeti Főbizottsághoz fordult Krakkóban, amelyben előterjesztette az egész ügyet.

A Főbizottság Stamirowski érveit elfogadta, másrésztől viszont (már a Balińskinek a légió létrehozására adott megbízása után) azért, hogy valahogy kikerüljenek ebből a szorítóból, levelet írt báró dr. Nyáry Albertnek, megbízva őt a Magyar Légió felállításával. A további félreértések elkerülése érdekében a Balińskinek írt szeptember 2-i levélben arra kérte

¹³ 1914 augusztusában két légiót hoztak létre. A keletit Lemberg, a nyugatit Krakkó székhellyel. Politikai ellentétek miatt a keletit feloszlatták, és aki akart, beléphetett a nyugatiba. Ezután a „Lengyel Légiók” elnevezést használták. Ez három gyalogdandárból, két ulánus századból, kevés tüzérségből és kiszolgáló alegységekből állt.

öt a Főbizottság, hogy az Önkéntesek Bizottsága csak a Magyarországon élő lengyel származásúakkal foglalkozzon.

Ezzel a levéllel majdnem egy időben Baliński egy másik levelet is kapott, nevezetesen a Nemzeti Főbizottság sajtóirodája vezetőjétől, Konstantin Srokowskitól, amelyben megbízta őt a Főbizottság nyugati szekciója sajtófőosztálya, illetve a magyar napi- és hetilapok szerkesztősegei közötti közvetítéssel.

Az általa létrehozott bizottság elnevezése: Önkéntes Lengyelek Bizottsága. Elnöke Baliński, titkára Tadeusz Olszański.

Néhány nappal később Baliński lemondott az elnökségről, Olszański helyét vette át, az új elnök gróf [Władysław] Stadnicki, a pénztáros Paweł Biernacki, míg a járási megbízott L. Smrokowski lett.

A bizottság a megejtett választás után lengyel és német nyelven a következő felhívást tette közzé.

Felhívás a Magyarországon élő lengyelekhez!

„Az Osztrák–Magyar Monarchia és Oroszország között folyó háború első napjaiban, egyetértésben a kormánnyal és a Hadügyminisztériummal, megalakult Krakkóban a Nemzeti Főbizottság, melynek célja egy önkéntesekből álló Lengyel Légio létrehozása. A tárgyban kiadott felhívások nem maradtak eredménytelenek. Az első felkiáltásra »Fegyverbe!« a Légio soraiba jelentkezett 30 ezer ember. A lengyel értelmiség virágai, hivatalnok, munkás, tanuló és földműves, egymás mellett, egy seregben állnak, egyforma gondolattal, egy vágygal, a másfél évszázada idegen járom alatt sínylődő haza orosz rabságból való felszabadításáért.

Lakosságunk megértette, hogy ütött a tettek órája, üdvözlő bennünket a szabadság nem alaptalan reménye, a haza szent oltárára kell helyezni a szükséges vér- és anyagi áldozatot.

Felekezeti és politikai különbségek nélkül mindenhol érkezik az adományok a szent harcba igyekvők ellátására, kezdve a legszegényebektől, a napszámosoktól a legmagasabb osztályokig senki sem tagadja azt meg.

A lelkesedés nemcsak hazánkban öltött testet hatalmas mértékben, hanem az egész világon, ahol lengyelek élnek. Minden nagyobb városban megalakultak a bizottságok, gyűlnek az anyagi javak az önkéntesek felszerelésére.

A Budapesten, a velünk évszázados barátságban levő Magyarország fővárosában létrejött Bizottságot elismerte a Nemzeti Főbizottság és a katonai hatóságok Krakkóban, egy [önkéntesekből álló] alegységet küldött már haza [Budapestről Krakkóba a légióba], a második most szerveződik.

Kérjük minden Magyarországon élő honfitársunkat, hogy akinek a szívében még nem halt ki a hazaszeretet, teljesítse kötelességét, ahogy mindenki köteles teljesíteni a hazával szemben.

Fiatal és egészséges emberek jöjjenek sietve a légióba, aki marad, az segítsen anyagiakkal, hogy feladatunkat teljesíthessük.

Egy áldozat, ami a haza oltárára kerül, nem kicsi és nem nagy. Közelebbi információt részletesen és szívesen adunk. Levelet és a küldeményeket erre a címre kérjük:

Smrokowski J.
komp.Wesselényi u. 37.

Tájékoztatjuk az irányunkban jóindulatú és a légióba számosan jelentkező magyarokat, hogy a „Nemzeti Főbizottság” utasítása szerint őket nem fogadhatjuk sorainkba, ezért kérjük őket, hogy jelentkezzenek a jelenleg szervezés alatt álló Magyar Légióba Budapesten.

Kelt Budapesten, 1914 szeptemberében

Balicki gr. Wł. Stamirowski
titkár elnök

p. h. Paweł Biernacki
pénztáros”

A kiáltvány kiadása után a Bizottság hozzálátott az adományok gyűjtéséhez a légió számára, amelyek bőkezűen folytak a magyaroktól.

A Stamirowski gróf által szervezett beszédek és utcai demonstrációk Budapesten, amelyeket a magyar közönség általában kedvel, oly sok önkéntest vonzott a légióba, hogy szeptember 13-án egy kisebb egység Nowy Targba utazott, majd nem sokkal később a második hasonló, összesen 160 fő.

Az első alegység 90 fővel utazott el Budapestről 1914. szeptember 13-án Zawierzyński Gyula hadnagy vezetésével a II. légiós dandárhoz, magyar zászlóval, amelynek közepén Szent Kázmér arcképe díszelgett.

Az alegységet a budapesti közönség virágosőben kísérte ki a pályaudvarra, és búcsúztatva szűnni nem akaró felkiáltásokkal: »Éljenek a lengyelek! Éljenek a magyarok!« Szeptember 13-án este 9 órakor érkeztek meg Nowy Targba, ahol szintén ovációval fogadta őket az ottani bizottság és a közönség, Tetmajererrel¹⁴ az élen.

Nowy Targban átesnek a szükséges kiképzésen Kamiński polgártárs vezetése alatt, egyenruhát és teljes felszerelést kapnak. Röviddel az első szállítmány után indult Budapestről a második, Dąbrowski asztalosmester vezetésével, 70 fő. Ez az alegység valamivel jobb volt, mint az első.

Ez a két szállítmány minden, amit a magyarok mint emberi erőt a légióba küldtek.¹⁵

Archiwum Muzeum Okręgowego w Tarnowie (AMOT). Spuśczyzna po mjr. rez. WP Andzeju Waisie (Andrzej Wais a lengyel hadsereg tartalékos őrnagyának hagyatéka, dátum nélkül. [1925-ben vagy előbb].) Sygn. MT-H/2150/1-2. Jól olvasható gépirat, 1-5. old. Nyomtatásban megjelent: Panteon Polski, 1925. R 2, nr 11. 6.-7.

¹⁴ Tetmajer Włodzimierz (1861–1923) festőművész, grafikus, a Nemzeti Főbizottság tagja.

¹⁵ Wais százados nem tartózkodott Budapesten 1914-ben, amikor a magyarok toborzása és Galíciába való kiutazásuk történt. Ezért a fent levont következtetést hallomásból szerzett hírekre alapozta, nem felelt meg a valóságnak. Eddigi kutatásaim szerint összesen 533 légiós magyart sikerült fellelni. Ezenkívül számításba veendő a k. u. k. hadseregből ideiglenesen átvезényelték (állatorvosok, lóápolók, pékek, kocsisok), összesen százan. 1914–1915-ben 50 kárpátaljai ruszin kocsis is önként csatlakozott a Kárpátokban a 2. és a 3. gyalogezredhez, és segítettek a hadianyag, élelmiszer stb. szállításában.

3.

A lengyel légiók budapesti térparancsnoksága és gyűjtőállomása

Már 1914 szeptemberétől kezdve elég jelentős számú sebesült és beteg légionista érkezett a magyar kórházakba, főként a II. kárpáti dandárból.

A kárpáti harcokban megsebesülteket a harcterről a frontvonalhoz legközelebb eső, ideiglenes tábori kórházakba szállították, úgymint Királymezőre¹⁶ (Königsfeld), Dombóra, Taracköze,¹⁷ ahol ellátták őket, majd tovább szállították Máramarosszigetre,¹⁸ Szatmárnémeti,¹⁹ Nagyszőlőst,²⁰ Nagyváradot,²¹ Budapest, Bécs, Prága, Krakó, Zakopane kórházaiiba.

Felgyógyulásuk után a légionisták visszatértek a kórházakból saját egységeikhez, legtöbbször Budapesten keresztül, aminek következtében Budapest lett a központja a frontról hazajövő és a frontra igyekvő légionisták központja.

A légionisták helyzete a magyar kórházakban nem egyszer nagyon sajnálatraméltó volt, de a harctérre való visszatérésük sem tartozott a legkellemesebb dolgok közé.

Ennek az volt az oka, hogy kezdetben a magyarok véleménye a lengyelekről nagyon kedvezőtlen volt, különösen a háború első heteiben, a Keleti Légió feloszlata után, később pedig a légionistáknak nem voltak személyüket igazoló irataik.

A beteg vagy sebesült légionista a magyar kórházba kerülve még olyan irattal sem rendelkezett, amely igazolta volna, hogy ő légionista. Saját alegységéből élelmezési kártya nélkül érkezett a kórházba, mert a sietségben ennek kiállítására nem volt idő, mire az alegységek megtudták az orvostól, hogy XY sebesült, már elutazott [elszállították] a kórházba.

A kórházban ugyanúgy bántak velük, mint más katonákkal, de a dokumentumok hiánya miatt nem kaptak illetményt, cigarettát stb. A katona azzal elégedett meg, amit kapott, hisz a kórházi ellátás szabályait nem ismerte, nem tudta azokat igényelni sem. Ha mégis kérdezősködött, azt a választ kapta, hogy neki nem jár semmi a kórházban, mindent megkap az alegységénél. Ám amikor oda megérkezett, azt a választ kapta, hogy „kórházban volt, mindent megkapott”!

A magyar kórházak a meggyógyult légionistákat Budapestről és vidékről a „Magyar–Lengyel Önkéntesek Bizottsághoz” küldték azzal, hogy az mint a légionistákról gondoskodó szervezet közvetlen kapcsolatban áll a Légiók Főparancsnokságával, a magyar hatóságok meg abban a hitben éltek, hogy a Bizottsághoz irányítottakat ők az alegységeikhez küldik.

A Magyar–Lengyel Önkéntesek Bizottsága gróf Stadnickivel az élen menetlevelet állított ki a légionistának az alegységéhez, aki nemegyszer kapott 3 vagy több koronát a két-három napi utazásra mint élelmezési segélyt, és a dolgot megoldottnak tekintették.

A katona menetlevél és pénz birtokában nem tudta az első pillanatban, mit csináljon a pénzzel. Kiment az állomásra, ahogy azt parancsba kapta, ott megebédelt, rágyújtott, és garas nélkül a zsebében beszállt a vonatba.

Ha élelmes volt, és nem szegénylős, akkor kiszállt az első nagyobb állomáson, ott felkereste a katonai állomásparancsnokságot, és enni kért, amit – ha rendes emberre talált az étkezdében – minden további nehézség nélkül megkapott, hiszen ez járt neki. Ellenben, ha

¹⁶ Königsfeld – Királymező – Усть-Чорна [Uszty-Csorna] Kárpátalján, ma Ukrajna, Kárpáton túli terület.

¹⁷ Taracköz – akkor Kárpátalján, ma Теpecва, Ukrajna, Kárpáton túli terület.

¹⁸ Máramarossziget – ma Romániában Sighetu Marmatiei.

¹⁹ Szatmárnémeti – ma Romániában Satu Mare.

²⁰ Nagyszőlős – akkor Kárpátalján, ma Vinohranyiv Ukrainában Kárpáton túli terület.

²¹ Nagyvárad – ma Romániában Carei.

tiszttel vagy gyanakvó altiszttel találkozott, akkor elkérték a papírjait – ha ilyenrel rendelkezett –, de azt sokszor nem értették, és letartóztatták mint dezertőrt vagy csavargót vagy éppen katonai egyenruha törvénytelen viseléséért, és előállították a legközelebbi tábori csendőrőrsre, Máramarosszigetre. (Akadtak esetek, amikor azzal vádolták a katonát, hogy nem is tartozik a légióhoz. Magyar börtönben eltöltött néhány hetet egészen addig, míg szolgálati úton szerzett információ alapján kiderült, hogy személyét igazolták.)

Számos olyan eset is előfordult, amikor a katona látta, hogy a Bizottságtól kapott pénz nem lesz elegendő az utazásra, így továbbra is Budapesten maradt abban a reményben, hogy ismerőseitől szerez még pénzt az utazásra. Tekintettel arra, hogy ez a legtöbb esetben nem sikerült, a következő napon ismét felkereste a Bizottságot. A Bizottságban nem emlékeztek sem a nevére, sem a fizimiskájára, adtak neki élelmezési segílyt, és ez néhány napig tartott, amíg ezt meg nem unta, és a fentebb leírt módon állomásról állomásra visszautazott az alegységéhez [a frontra].

A légionisták életének megkeserítésében lépten-nyomon élen jártak mindenekelőtt a mi szeretett „szlávaink, a csehek” és nem egyszer a magyar tisztek is.

A fentebb említett okokon kívül történtek visszaélések is, melyeket olyanok követtek el, akiknek semmi közük sem volt a légiókhoz, illetve a Lengyel Légiókból nagy számmal dezertáló magyarok. Megemlítem, hogy milyen módon dezertáltak a frontról a légionista magyarok, ami egészen addig, amíg rá nem jöttek, a leggyakoribb és legbiztosabb volt. A frontról egy hat fős társaság masírozott karabéllyal, feltűzött szuronnal, akik, mondjuk, ugyanilyen számú katonát kísértek. Ha útjuk során az illetékesek megállították és igazoltatták őket, azt válaszolták: „arrestant-eneskorte”. Természetesen ezt senki nem kutatta [hogy igaz-e vagy sem], mert senkinek sem jutott volna az eszébe ilyen [trükk], mindnyájan magyar dezertőrök voltak. Ezek az emberek Budapesten beverték az üzletek és trafikok kirakatait, s ha elkapták őket, igazolták magukat mint „lengyel légionisták”.

A katonai hatóságok, az osztrákok és a magyarok ebből a szempontból igen nagy bajban voltak. Felsőbb parancsuk volt, hogy a légionistákat megértően kezeljék, nem léptek fel keményen, nehogy elvegyék a kedvüket.

El akarván kerülni a konfliktust, nem avatkoztak be a légiosok ügyeibe, mert úgy vélték, ebben a „Bizottság” az illetékes, azonban az mint polgári szervezet semmiféle hatalommal nem rendelkezett a felesküdt légionisták felett.

Ennek következtében nagyon gyakran előfordult, hogy az utolsó gazfickót, aki viselkedésével beszennyezte a légios egyenruhát, szabadon engedték, míg más részről légionistákat, valójában gyerekeket katonai igazoló okmányaik hiánya miatt letartóztattak, és mint bűnözőket megbilincselve előzetes letartóztatásba helyeztek.

Ez az állapot sokáig nem tarthatott, és okot adott arra, hogy a Légiók Parancsnoksága lépéseket tegyen a hadsereg-főparancsnokságon, hogy hozzanak létre a Monarchia nagyobb városaiban és vasúti csomópontjain légios tisztek alkotta „térparancsnokságokat”, a „Lengyel Légiók térparancsnokságát”, amelyek faladata ezen ügyek szabályozása lett.

Folyt. köv.

Archiwum Muzeum Okręgowego w Tarnowie (AMOT). Spuśczyzna po mjr.rez.WP Andzeju Waisie (Andrzej Wais, a lengyel hadsereg tartalékos őrnagyának hagyatéka, dátum nélkül. [1925-ben vagy előbb.] Sygn. MT-H/2151/1-2. Jól olvasható gépirat, 12–15. old. Nyomtatásban megjelent: Panteon Polski, 1925. R 2, nr 15.

4.

A lengyel légió

A Lubicz utca sarkán, a pályaudvaron innen van egy nagy park. Olyan, mint a többi krakkói planty,²² csak kőkerítés veszi körül: a Hotel Ausztria emeletéről jól be lehet látni. A sűrű eső meglazította a kert porondos útjait, a lucskos gyepszőnyegen fiatal gyerekek hancúroznak: vállukon puska, hátukon zsák, oldalukon kacér kis bajonett, gyalogsági ásó, négyzögletes sipkájukon ezüst sas, a légió jelvénye. A legtöbbje iskolás gyerek, a szemük fiatalosan csillog, tisztjeikre úgy néznek fel, mint tanáraikra; egy kicsit félve, de mégis sok szeretettel és bizalommal. Egymást mustrálgatják, összehúzzák a köpönyegeiket, némelyik kerek kis zsebtükrébe néz, szeretné a bajuszkáját megpödröni, s olyan kedvesen komikus ez a sok szőke gyerek, amint szeretnének zord, harcias, kemény képet vágni. Az utcán hármásával-négyesével sétálgatnak; jobb kezük két ujját szertartásos merevséggel emelik sapkájuk széléhez, ha feljebbvalóval találkoznak, csak ha valami ismerős polgárista kislány megy el mellettük, akkor mosolyodnak el. Akkor megint diákok, akikben a büszke önérzet helyt ad az ábrándos ablak alatt promenádózó kis lovagoknak. A kislányok is meg vannak hatva, ezt látni. Egy hőssel sétálni végig a Flórián utcán, aki a lengyel szabadságért küzd! Ennek a fele sem tréfa. Hanem azért a hősök s a hősnők mégis megállnak a lwowi cukrászda kirakata előtt, és áhítattal nézik végig a sok muszka kosztümbe öltözött virgácsos, piros nyelvű krampuszt. Boldog gyermekek!

Ez az előjátéka a légiós harci kiképzésnek. Jönnek-mennek a kis lengyel mókusok: jönnek hazulról, iskolából, műhelyből, a szülői házból, s mennek ki a légióba verekedni. Ha tizenkét éves kis tacsó is, már polgárszámba megy, a légióban megvannak ugyan a rendfokozatok, de a megszólításnál hivatalból kijár a citoyen: „kapitány polgártársnak alázatosan jelentem” – szól egy kis pöttöm kis közlegény, akinek a puskája majdnem akkora, mint jó-maga, s a kapitány is fülénél fogva húzza le a kis polgártársakat a nyeregéből, ha fölöslegesen hajszolják a kis „koay”-kat.

Kint a táborban vannak csak igazán otthon. Nem gondolnám, hogy a hazafias jelszavuk vagy a fajtájukba beleszorult nagy verekedési kedv teszi őket jó katonákká, még csak az sem, hogy az átkos Russia ellen harcolnak. Inkább az, hogy odahaza, a maguk földjén vannak, s hogy mivel nagy részük fiatal, félig gyerkőc, elszédíti őket a háború kalandos láza. A mi embereink, még ha úgy emlegetik is Nagy Lajost, Hedviget – lengyelek Jadwigáját –, Báthoryt, mégiscsak idegenül járnak odakünn, s roppant nehezen fanyalodnak rá a megtanulhatatlanul nehéz polyák szóra. De ők Orosz-Lengyelországban is azzal az otthonossággal lépnek fel, mint akár Galíciában értenek az emberek nyelvén, s míg a mi katonáinkra – ha mégoly tisztességesek is – először bizalmatlanul néznek a parasztok, ők úgy kiéneklük belőlük a baromfit, vajat, tojást, hogy kész öröm nézni. Nem csoda, persze, ha a többieknek, akiknek az álla felkopik a rekvirálásnál, bosszúsággal vegyes irigységgel néznek a szerencsés légionistákra.

Vagy hat hétig voltam köztük nap nap után a májusi offenzíva szenvedélyes, féktelen harcai közepette. Ott láttam őket munkában a „nagyapó” keze alatt: ez a becéző neve Pilsudski brigadérosnak. Középtermetű, karcsú, fekete, éles nézésű ember, a negyvenes felé járhat. Varsó bastioneiba elég megismerte az orosz börtönrendszert; megszabadulása utána olyan kalandos körülmények közt ment végbe, hogy Ziemiński Kázmérral, Jókai novella hősével is felveheti a versenyt. Egyike azoknak a lengyeleknek, kiknek legtöbb okuk

²² Krakkóban gesztenyefákkal díszített, parkokkal övezett sétálóutca, mely a Wawelnél indul a belváros felé a vasútállomásig, ahonnan visszakanyarodik a Wawelhez.

van arra, hogy szívük mélyéből utálják a petrográdi kényurát. Tán a kiállott szenvedések tették arcát olyan kemény, szigorúvá, mintha a mosolygást, a jókedvet egy láthatatlan kéz örökre letörölte volna róla. Vasfegyelmet tart fenn katonái között s bár valamennyi a szívéhez nőtt, könnyen veti be őket a legvadabb tűzbe, ha tudja, hogy ezzel az áldozattal a győzelmet csikarhatja ki. Az igaz, hogy ő maga is ott van mindig, ahol legjobban forr a csata, de élve nem fogatná el magát. Sem ő, sem a többiek. Inkább golyót röpít a fejébe, de fogoly nem lesz; sokkal jobban ismeri az oroszokat, semhogy pardont kérjen tőlük.

A kárpáti harcok – hogy halványulnak az emlékezések – beszélhetnének arról, hogy mit cselekedtek, mint viselkedtek a kegyetlen hidegben, térdig érő sárban, a förtelmes éjszakában a kis légiósok. Öreg katonákká, hidegvérű, acélos legényekké edződtek a szibériai [szibériaihoz hasonló] télben. Sokan mondogatták, hogy jókedvben, vidámságban, halált megvetésben egészen a mi honvédjeink másai; ennél nagyobb dicsérrel igazán nem adózhatunk nekik. S bennük még él erősen a magyarbarátság, szívesen verekedtek nálunk, s az idevetődött sebesült fiúk boldogan meséltek arról a gondos, szerető ápolásról, melyben részesítettük őket. Aki csak nálunk járt közülük, s magyar szót hall odakünn, másnap se köszön másként, mint „Jó napot, kedves barátom” (az a-t nem tudják kimondani). Utoljára Konarynál²³ láttam őket; vígan lengett a piros-fehér zászlócska a domb tetejére épített szélmalmon. Csak éppen az, hogy kitűzhették, került majdnem 3000 emberükbe. De el kellett foglalni mindenáron. Tüzérségünk hatalmas lendülettel támogatta ugyan őket, de mégis, mikor rohamra került a sor, szörnyű rendeket vágott közjük az oroszok gépfegyvere. De akik megmaradtak közülük, azok hírmondót sem hagytak az oroszokból. A magaslat elfoglalása után nyomban védelemre rendezkedtek be, s még javában szóltak a szomszédban az ágyúk, már az egyik előkapta a harmonikáját, s rákezdte csúfondárosan a Kozákot játszani, amelyre most igazán nem táncolt az ellenség. (Télen, amikor Nidánál²⁴ állott egy ezredünk közel négy hónapig, egy ízben a lengyelek muzsikáltak az innenső parton, túlfelől meg az oroszok táncoltak rája, mint ezt egy hiteles fényképünk tanúsítja.) Ezért a bravúros rohamért nem győzte őket eléggé dicsérni a hadsereg-parancsnokság, például állítva őket más nemzetiségű katonák elé.

Amíg az állóharc tartott, ők is boldogan pihenték ki magukat; a sátorponyva alatt csendesen sakkoztak, kártyáztak s csak néha mozdultak ki, „Wujko”, a nagybácsi (egy öreg iskolaiigazgató) leszidta a sok kis kölyköt,²⁵ akik egy lengyel ulánus lovával kötődtek.²⁶ Akkor tájt forrott az egész lengyelség; a diadalmas áttörés²⁷ után következett Przemysl, Lemberg visszavétele, és sok százan reszkedtek az otthon maradtokért. Egy furcsa kis gnóm galopozott felénk habos lovon; fekete talár, csukaszürke sapka volt rajta. A kis Páter Henrik volt piarista, apró emberke, tüzes lengyel, akit kötéllel kellett visszahúzni a legelső sorokból; minden rohamban elől akart járni. Ő hozta meg elsőnek a kedves hírt: Lemberg-Lwów a miénk. Az emberek sírtak, nevettek, táncoltak, a kínos várakozás, az aggodalom, a zsidbasztó félelem feszültsége mámoros örömben szabadult ki a lelkükből. S azután jött az el-

²³ A Konarynál vívott csatára 1915. május 15–23-a között került sor az oroszok, illetve az osztrák–magyar sereg és az alárendeltségében harcoló lengyel légió I. dandára között.

²⁴ A Nida folyónál vívott csata 1915. május második felében a gorlicei áttörés után.

²⁵ A fiatal légionista fiúkról van szó.

²⁶ Kötődtek – ingerelték a lovakat.

²⁷ Az 1915. május 2-án Gorlicénél az osztrák–magyar és német hadseregek által indított támadásról van szó.

maradhatatlan „Jeszcze Polska nie zginęła”.²⁸ Csak úgy rengett bele az egész domboldal a harsány nótázásukba. Egy Kościuszko módjára öltözött lovas légiós is akkor érkezett oda, parancsot hozott. A tartalék megszállja az elülső sorokat. A pihenőnek vége. Fiatalok, öregek lázas sietséggel vették magukra a derékszíjat, a puskát, tornisztert [hátizsákot]. Mikor már sorban állottak, a kapitányuk röviden beszélt hozzájuk – bizonyára Lemberg bevételéről szólott, az egész diadalmas előretörésről, mert csak úgy kergették egymást a lengyel városnevek –, arra egy irtóztató hurrá volt a felelet, s azzal csöndben megindultak. Az öreg Wujko egy rendben ment valamelyik diákjával. Még láttam, mikor a gyerek hátán megigazította a bornyút. Nem jutott eszembe semmi klasszikus hasonlat, de éreztem, hogy ez a jelenet a maga egyszerűségében, természetességében megfogja a lelkemet. Furcsa dolgok vannak a háborúban: ilyen idők járhattak felénk '48-ban. A história mindig ismétli magát.

Világ, 7. évf. 1-2. sz. (1916. január 25.) 25. W. G. cikke.

5.

A Lengyel Légió parancsnokságának távirata a 6. sz. trénhadosztálynak Pozsonyban

Exh. No. 2108 KG

Varsó, 1917. május 10.

Ezúton közlöm, hogy a légióparancsnokság 1917. május 7-i parancsa értelmében az egység alább nevezett katonáit, akiket annak idején a Lengyel Légiókba soroztak be, Béla János és Petrovics József gyalogosokat saját kérésükre a légióból elbocsátottam. Fentebb nevezetteket oda áthelyeztem.

Centralne Archiwum Wojskowe, Warszawa (CAW) I.120.1. sygn. 360. Stacja Zborna LP w Budapeszcie (A Lengyel Légiók Gyűjtőállomása Budapesten). Táviratok. A Lengyel Légió parancsnokságának távirata a 6. sz. trénhadosztálynak Pozsonyban. Eredeti irat. Németből fordította Varga Anna Veronika.

6.

Tadeusz Stamirowskinak,²⁹ a lengyel Nemzeti Főbizottság budapesti képviselőjének beszéde 1917. március 15-én Budapesten a Petőfi-szobornál

Magyarország a világháború során harmadszor ünnepli nagy nemzeti ünnepét, rendíthetetlen, nem csökkenő erő kifejtéssel, a jövőbe vetett teljes bizalommal és szilárd győzelmi szándékkal átitatva.

A magyarokat a büszkeség és elégtétel érzése töltheti el, hiszen a drága hazájuk és egész Közép-Európa ellen irányuló támadásokat, amelyeket a nagyhatalmi ellenségek a szövetséges hatalmi csoportosulásokkal együtt vezettek, mindeddig fényesen kivédtek, és a háború

²⁸ Nincs még veszve Lengyelország, 1927. február 26-ától Lengyelország himnusza. A Napóleon mellett küzdő lengyel légió énekelt először 1797-ben Itáliában. Szövegét Józef Wybicki írta, zeneszerzője ismeretlen.

²⁹ Tadeusz Ligęza Stamirowski (?–1933) a leMBERGI Magyar–Lengyel Klub alapítója (1910), a Nemzeti Főbizottság (1914–1917), a Rada Regencyjna (1918), a II. Lengyel Köztársaság budapesti képviselője (1918–1919), lengyel konzul Miskolcon (1921).

végéig ki fognak tartani. Fegyvert és vért bőségesen áldozott a magyar nemzet, hősi ifjait minden fronton a legnagyobb vitézséggel és halálmegvetéssel harcoltak, a négyes szövetség győztes hadseregével, barátaikkal és testvéreikkel, a lengyelekkel együtt.

Ilyen hősiességgel, az egész nemzet ilyen önfeláldozásával szemben senki, maga az ellenség sem tagadhatja meg elismerését és csodálatát. [Magyar nyelven:] Éljenek a magyarok!

És ha Isten is úgy akarja, minden igyekezetüknek, ennek a gigászi küzdelemnek, a magyarok eme hősiességének az eredménye úgy, mint az összes, magát az igaz, szent ügyért, a valódi kultúráért feláldozó nemzetnek egy hamarosan elérkező tiszteletteljes béke lesz, amely a jövőben teljes mértékben kezekedik a központi hatalmak oldalán álló népek nemzeti létéért és kulturális fejlődéséért.

Habár az ellenséget még nem győztük le, továbbra is ki kell tartanunk, és a harcot a dicsőséges befejezésig folytatnunk, de a legnagyobb erő kifejtés, a legnagyobb heroizmus, a legszívósabb kitartás és lemondás eme bizonyítékai után – megvigasztalódva tekinthetünk a jövőbe, a világháború eredménye csakis a négyes szövetség teljes és végleges sikere lehet és lesz.

Az utolsó március 15-i ünneplést követő időszakban, amikor az a megtiszteltetés ért, hogy itt beszélhettem, lezajlott egy jelentős világtörténelmi esemény: a Lengyel Királyság újra létrejött! Százhusz évi rabszolgaság és mártíromság után Lengyelország újra szabaddá vált, Isten igazságosságának, a központi hatalmak segítségének és támogatásának és az örök nagylelkű, mély igazságérzetű Monarchiának, valamint a mi arany szívű magyar barátaink és testvéreink pártfogásának és közreműködésének köszönhetően! Az újjászületett szabad Lengyelország hű szövetségesként csatlakozik a négyes szövetséghez és a nyugati kultúrához, és magyar testvéreivel, a szövetséges hatalmak dicsőséges hadseregével kart karba öltve fogja a harcot halálos ellenségeivel felvenni! A fiatal, győzelemhez szokott lengyel hősök, a légiosok, akik oly sok csatában dicséretesen kitüntették magukat, akik Magyarország határait is védték a moszkvai barbárok támadásai ellen, és Magyarországért véruket áldozták – kibontják nemzeti lobogóinkat, és a lengyel hadseregnek megmutatják az utat a győzelemhez, bosszút fognak állni Lengyelország hóhérain, és megbosszulják a cári zsarnokság szerencsétlen áldozatait.

Legforróbb, soha meg nem tagadható köszönet illeti drága magyar testvérnemzetünket, akik eme nehéz órán hűségesen mellettünk álltak, a magyar megyéket, amelyek számos, a kormányhoz és a Parlamenthez intézett határozatukban kimondták: „Lengyelországnak szabadnak és függetlennek kell lennie!” – a magyar nemzet igen tisztelt vezetőit és képviselőit, akik gyakran oly melegen és nyomatékosan ragadták magukhoz a magyar Parlamentben Lengyelország érdekében a szót – és a magyar ifjúságot, akik ezekben a sorsdöntő időkben, amelyben mindannyian élünk, nem felejtették el soha lengyel testvéreiket, és a lengyel ügyet ilyen szimpátiával és hűen, őszintén támogatták. Ezt a lengyelek, drága magyar testvérek, sohasem fogják nektek elfeledni, amit ti értünk tettetek és még tenni szándékoztok, mert a lengyelek soha nem feledik a nekik nyújtott szívességeket. Azt sem fogják elfelejteni, hogy sok ezer magyar hős ifjú, akik nemcsak a közös ügyért, nemcsak Magyarország jövőjéért, hanem Lengyelország szabadságáért is céltudatosan harcoltak, hősi halált haltak és lengyel földben nyugszanak. Új, szétörhetetlen köteléket teremtettek Lengyel- és Magyarország között, örökre megpecsételték vérükkel a magyar–lengyel barátságot, testvériséget.

Tisztelet közös hőseink emlékezetének, de Magyarország ama felséges [emelkedetten] alakjainak is [Petőfi emlékművére mutatva], akik példát állítottak a nemzet elé: hogyan kell

az embernek Magyarországot, a testvér Lengyelországot, az egész emberiséget szeretni és a legmagasabb rendű ideálokért anyagiakat és vért áldozni.

Tisztelet emlékezetüknek! [Magyar nyelven:] Éljen a haza, éljen Lengyelország!

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANKr) Naczelny Komitet Narodowy (N.K.N) sygn. 62. Eredeti gépirat, 3 oldal. Németből fordította Varga Anna Veronika. A német nyelvű szöveg felett az első oldalon tollal lengyelül rávezetve: Stamirowski lengyel delegátus beszéde a Petőfi-szobornál Budapesten tartott 1917. március 15-i ünnepségen. Az ünnepségen részt vett 46 lengyel légionista. A szobornál lengyel és magyar nemzetiszínű szalaggal ékesített koszorút helyeztek el.

7.

Lengyel állami alkalmazott Rozmus Géza, volt légionista előlépési beadványa

Rozmus Géza, Budapest, 1898. december 22., anyja neve Angéla, apja neve Mihály, lakik Stanislawówban.

Szolgálati helye: –

A munkahely megnevezése: –

Jelenlegi szolgálati fokozat: tanár, VIII. fizetési osztály

Mikortól van állami alkalmazásban: 1933. szeptember 1.

Milyen beosztásban: középiskolai tanár

Legutóbbi előlépés: 1933. szeptember 1.

Szolgálati jelleg: határozatlan idejű

Közhivatalnoki vizsgát tett-e: igen, középiskolait és szakmunkásképzőit

Végzettsége: gimnázium és Szépművészeti Akadémia Varsóban

Légiós szolgálata: 1915. március 15. – 1918. február 16.

Kitüntetése: Függetlenségi Kereszt

Családi állapot: nő

Javadalmazása: nettó 227 zloty

Rendelkezik-e más jövedelemmel: nem

Nyugdíjban, járadékban részesül-e: nem

Egészségi állapota: jó

Fegyelmi büntetése volt-e: nem

A területi Lengyel Légiós Szövetség véleménye: lelkiismeretes közalkalmazott, állampolgársága biztos alapokon, teljes támogatásra méltó.

A területi légiós kör nevében

Dr. Rudolf Karol

vk. ezredes intendáns

p. h.

Archiwum Akt Nowych, Warszawa. Zbiór Legionistów Polskich, Naczelną Komendą. (AAN ZLP KN) Volt légionisták, állami alkalmazottak előlépése 1937–1938. Valószínűleg pizskozat, pontos dátum nélkül. Sygn.429 a.

8.

A lengyelek emléket állítanak Budapesten a légiókban elesett magyaroknak

A közelmúltban merült fel az a terv, hogy a lengyel légiók harcaiban hősi halált halt magyarok emléké³⁰ Budapesten megörökítsék. A terv egyik propagálója, aki fél éven át a lengyel légiók budapesti térparancsnoka volt, Wais Andrzej őrnagy. A nowy sączy lengyel légionisták nevében Soberajski elnök és Michon titkár pénteken értesítették a Magyar–Lengyel Légionista Egyesületet [helyesen: a Lengyel Légionisták Egyesületét Magyarországon], hogy a Budapesten létesítendő emlékmű felállításához az első adományt elküldötték. A magyar–lengyel barátságnak ez az újabb megnyilatkozása újabb bizonyítéka a magyar és a lengyel légionisták bajtársi jó viszonyának. A magyar Légionisták Egyesülete lépéseket tett az iránt, hogy a X. kerületben állítsák fel az emlékművet.

Nemzeti Ujság, 14. évf. 129. sz. (1932. június 12.) 14. Szerző nélkül.

9.

Volt légionisták levele Nyáry Alberthez, a Magyar–Lengyel Egyesület elnökéhez

Budapest, 1932. július 17.

Méltóságos báró Nyáry Albert úrnak

Budapest

Méltóságos Urunk!

A Magyar–Lengyel Egyesület volt az, amely Nagy-Magyarország területén segítette a lengyel forradalmi körök által kitűzött célokat.

Mosollyal, gánccsal, közönnyel szemben előkészítette a társadalomban azt a talajt, amelyre a lengyel nép vezetőinek, a bátraknak, a Pilsudskiaknak szükségük volt. Ezért törénhetett, hogy a háború kitörésekor a lengyel katonai bizottság itt is megalakulhatott az N.K.N.³¹ kívánságára, s ha szebb terv nem is valósulhatott meg, jórészt gyerekek, beálltak a fehér sasos vörös lobogós lengyel trikolor alá, hogy eljegyezzék magukat a lengvelséggel.

Méltóságod tudja, mi volt akkor kiállni a lengyelek mellett. Ismerte azokat az akadályokat, amelyek e törekvéseket gátolták. Lengyel uniformisos magyar fiúknak a harctéren és itthon ebből is a duplája jutott. Mégis kitarítottunk a lenézett, legtöbbször segítség nélkül állott lengyel légióban. Jutott belőlünk az internáltak közé is. Odakerült sorainkból a cseh–lengyel határvédelemhez, a varsói csata alá [helyesen: jutott belőlük az 1920-as Varsó alatt vívott szovjet–lengyel csatában a lengyel hadseregbe is], mikor feltámadt ugyan Lengyelor-

³⁰ Az emlékművet végül az 1848–1849-es Lengyel Légiónak, amely a szabadságharcban a honvédség alárendeltségében harcolt, és az I. világháború lengyel légiói emlékére magyar és lengyel közadakozásból állították fel. A gyűjtést a Lengyel Légionisták budapesti szervezete koordinálta. Az első pénzösszeg Lengyelországból érkezett. Az emlékmű a Népligetben ma is áll, felújításra szorulna.

³¹ N.K.N. – Naczelný Komitet Narodowy – Nemzeti Főbizottság Krakkóban, amely 1914. augusztus 16-án alakult a galíciai pártok képviselőiből. Célja a Lengyel Légiók lengyel részről történő felügyelete; a bécsi kormány és a k. u. k. hadsereg-főparancsnokság felé terjeszthetett fel észrevételeket, kéréseket.

szág, de az orosz ismét reá akarta tenni a kriptá fedelét. Ezekben az években, mikor rajtunk kívül álló okból le kellett vennünk a lengyel uniformist – akadtak közülünk olyanok, akiknek halálos ítélet vagy súlyos börtön vált sorsukká.

Mégis a legkétségtelenebbben mi szerveződöttünk azok közül, akik a lengyel légiókhoz tartoztak. Csak 1930-ban alakítottuk meg szervezetünket a lengyel központ kiküldöttjének jelenlétében, a lengyel követség szimpátiájának tudatában. A lengyel követséggel fennállott jó viszony megszűnt anélkül, hogy közöttünk bármi változott volna, vagy mi okot adtunk volna rá. Megtörtént a Lengyelország volt harcosai sorában egyedülálló eset: a lengyel állam képviselte ellenezte, hogy alapszabályunkat megkaphassuk. Ezzel bekövetkezett, hogy itthon mindenki foglalkozhat egyesületi keretben a magyar–lengyel barátsággal, csak mi nem.

Azt az információt kaptuk mindenütt, hogy a magyar–lengyel csúcsszervezetben találhatjuk magyarázatát a lengyel követ állásfoglalásának. E mögött a kritika a csúcsszervezet milyenségére, szellemére vonatkozó kritika bújik meg. Nem tudjuk, Lengyelország rá fog-e eszmélni arra, hogy ilyen játékhoz adta oda magát itteni személyében, mikor Lengyelország volt harcosaival példa nélküli módon bánik.

A kiábrándítóan furcsa elintézésre, mely részünkre jutott, Méltóságodtól várjuk ügyünk normális keretbe jutását. Méltóságod a békés megoldások keresőjének vallja magát, és mert ismerjük a provokáló békétlenkedőket, a magyar–lengyel barátság eszméjéhez nem méltó hajszát, kérjük, hogy készsége és várakozásunk szerint vegye kézbe az ügyet, hogy az egyenlő elbánás elve érvényesüljön esetünkben. Úgy hisszük, eddigi türelmünkért ugyan-csak kevés az, amit a Méltóságodon kívül álló külügyi szervektől várunk.

Méltóságod szíves fáradozását előre is köszönjük:

Hazafias tisztelettel:

Frideczky Alfréd s. k.
Varga Gyula s. k.
Morvay János s. k.

Volt légionisták levele Nyáry Alberthez, a Magyar–Lengyel Egyesület elnökéhez. AAN, MSZ Pos. RP w Budapeszcie (Külügyminisztériumi Levéltár, a budapesti követség anyaga) sygn.112. Másfél oldalas eredeti gépirat s.k. aláírásokkal. A szöveget a mai stilisztikai és mondatszerkesztési szabályok szerint korrigáltuk.

10.

Bolesław Waligóra őrnagy a Hadtörténeti Irodának. Légionista magyarok
a 4. gyalogezred 8. századában

[Kézzel rávezetve:] érk. 1933. április 23.

Pontosan nem emlékszem, hogy mikor jelentek meg a században a légionista magyarok, de legyen elég annyi, hogy 1915 májusában. A 4. légiós gyalogezred II. zászlóalj megalakulásakor a 8. században már voltak magyarjaink. Volt belőlük néhány, mert külön magyar rajt (8 fő) alkottak. Saját őrzetetőjük volt, akinek a nevére nem emlékszem, és a századon belül önálló alegységet képeztek.

Kezdetben, nem ismerve a magyar nyelvet, nehéz volt felismerni törekvéseiket, hangulatukat, gondjaikat. Azok a légionisták, akik a II. dandárból jöttek, ahol találkoztak már

magyarokkal, könnyen megértették magukat velük, végül sokan közülük valamicskét megtanultak magyarul. Ellenben a légiók 4. gyalogezredében a katonák vegyesek voltak, egy részük Orosz-Lengyelországból, másik részük Kis-Lengyelországból származott. Mindenesetre azonnal láttuk, hogy a magyarokat élénk vérmérséklet jellemzi, ami abban is megnyilvánult, hogy egymás közt veszekedtek. Mindenesetre nem ismerték el saját alegységük vezetőjét, mert nagy kíváncsiságot, elvárásokat támasztottak vele szemben, míg állítólag az alegység vezetője nem rendelkezett nagy bátorsággal. Azt írom, hogy állítólag, mert ez a században való tartózkodásunknak az elején történt, amikor nehéz volt őket megérteni.

Meg kell jegyezmem, hogy ez a feljebbvalóhoz való kritikus viszony (jelen esetben az őrzővezetőhöz) nem a magyarokra jellemző cselekedet volt, mert az ilyen esetek a légiókban napirenden voltak, és ez nem számított fegyelemsértésnek.

1915 júniusában a századot, benne a magyarokkal, (a frontra indulás előtt) vasútvédelemre osztották be a Nowo-Radomsk³²– Rosprza³³ vonalon. Ebben az esetben természetesen a magyar alegység saját őrhelyet (vagy inkább állomáshelyet) kapott a vasúti sínek mellett Rosprza és Gorzkowice³⁴ között.

Én kissé távolabb teljesítettem szolgálatot, de eljutottak hozzám azok a hangok, melyek szerint a mi magyarjaink igen szigorúan teljesítették a szolgálatukat, és nem egyszer támadt nehézsége a helyi lakosságnak, amely nem tudott velük szót érteni.

Fokozatosan egyre jobban sikerült összeszoknunk. Gyorsan felfedeztük, hogy összekötnek bennünket a harc közös fogalmai. Közismert, hogy a légionisták között nagyon gyakran volt véleménykülönbség a belső szolgálattal kapcsolatos ügyekben, például megjelenés, különösen a tisztelgés stb. A jó légiós úgy vélte, azért lépett be a légióba, hogy harcoljon, míg másrésről az volt a meggyőződése, hogy szolgálaton kívül azt csinálhat, amit akar. Innen származtak az állandó gondok a fegyelemmel kapcsolatban.³⁵ Ebben az esetben kölcsönösen egyetértettünk a magyarokkal, mert úgy ők, mint mi, nem szívteltük azt, ami nem egyszer a harc szüneteiben a hadsereg életének egyedüli kifejezése volt. Megértettük ezt, hiszen a magyarokat senki nem kényszerítette, hogy belépjenek a légiókba.

A magyarok megérkezése a századhoz bizonyos belső változásokat hozott. Ők ugyanis gyakran összegyűltek este, és magyar dalokat énekeltek. Számunkra ez nagy eseménynek számított, gyakran csatlakoztunk hozzájuk. Főleg ezektől a bajtársaktól hallottam, és bizonyos idő múlva én is tudtam magyarul a „Nincs még veszve Lengyelország” kezdetű Dąbrowski-indulót.³⁶

1915. július 15-én a 4. gyalogezred Piotrkówban³⁷ berakodott, és elindult a frontra. Ostrowiecben³⁸ rakodtunk ki, és innen a következő napokban Ożarówon,³⁹ Urzędówon,⁴⁰ Bor-

³² Nowo-Radomsk, ma Radomsko város része Lengyelországban.

³³ Az 1985-ben érvénybe lépő államigazgatási felosztás szerint község Piotrków Trybunalski megyében. Rosprza és Gorzkowice 9 km távolságra fekszik egymástól.

³⁴ Az 1985-ben érvénybe lépő államigazgatási felosztás szerint község Piotrków Trybunalski megyében.

³⁵ Arra utal, hogy a harc szüneteiben a légionisták úgy vélték, minden megengedett a számukra. Ezzel szemben tisztjeik álláspontja az volt, hogy a légionisták, még ha önkéntesek is, harci szünet alatt is katonák, nem civilek, s köti őket a szolgálati szabályzat.

³⁶ Lásd a 27. sz. jegyzetet.

³⁷ Az 1985-ben érvénybe lépő államigazgatási felosztás szerint Piotrków Trybunalski, megyeszékhely.

³⁸ Az 1985-ben érvénybe lépő államigazgatási felosztás szerint mai neve Ostrowiec Świętokrzyski, járási székhely Kielce megyében.

³⁹ Az 1985-ben érvénybe lépő államigazgatási felosztás szerint Ożarów a tarnobrzezi vajdaságban található.

zechówon⁴¹ keresztül meneteltünk. Mint az közismert, a 4. légiós gyalogezred ekkor Piłsudski parancsnoksága alá került.

Ebben az időben (július, augusztus) a magyaroknak ez a bizonyos alegysége nagyon le-
apadt. Nem emlékszem már, hogy miért, betegség vagy sebesülés miatt, de végül a század-
ban csak két magyar maradt. Kismók és Cimmel József. Ez a két magyar velem együtt szol-
gált a szakaszban, és kitartottak a légiókban egész végig.

Ők elég eredeti katonák voltak, ugyanis ilyennek nevelődtek sorainkban, a légiókban, és
közismert, hogy mindegyik olyanná lett, amilyenné akart lenni, a légiók nem korlátozták a
személyiséget, hanem inkább megerősítették.

Kismók fizikailag erősebb volt, jobban lángoló és a vérbő, temperamentumos magyart
képviselte, míg Cimmel (azelőtt lőszergyári munkás) vérszegény és műveltebb.

Úgy egyiknek, mint a másiknak bármit a szemére lehetett vetni, de a bátorság hiányát,
azt nem. Mindketten vitézek voltak. Kismók az örületig bátor, és nem egyszer örületes dol-
gokat követett el, míg Cimmel értelme összetettebb volt, és kissé másként cselekedett.

Ennek a két magyarnak a szolgálati lapján nagyon szép tettek sorakoztak. Csak néhá-
nyat szeretnék megemlíteni, különösen azokat, amelyeket magam tapasztaltam vagy köz-
vetlenül hallottam. Úgy gondolom, más bajtársak sem felejtették el őket, és bizonyos rész-
leteket elmesélhetnek.

Az 1915-ös offenzíva idejéből (július, augusztus) semmit sem tudok magyarjainkkal
kapcsolatosan mondani. Ellenben emlékszem, hogy szeptember 11-e vagy 12-e éjjelén pa-
rancsot kaptam a szakaszparancsnoktól, hogy egy csoporttal menjek a vasútállomástól
nyugatra eső átjáróhoz. Kismók és Cimmel velem voltak. Másnap csatlakoztunk a század-
hoz, és azt hiszem, ezen a napon mindkét magyar önként járőrözött. Ez egy nagyobb felde-
rítő járőr egység volt P. őrmester parancsnoksága alatt, Powórszktól⁴² keletre a vasúti híd
irányába. A járőr egység megérkezett a kijelölt helyre, és megállapították, hogy a híd másik
végén orosz őrhely van. A járőrparancsnok tudta, hogy nappal nem tudnak a másik oldalra
átmenni és az átjárót elfoglalni. A században később elmondták, hogy a két magyar önként
jelentkezett, hogy ezt a feladatot nappal elvégzik. Az őrmester beleegyezett, és akkor Cim-
mel és mögötte Kismók elindultak. Átmenve a megrongált hídon a folyó másik oldalára ör-
dőgien megtámadták az oroszokat, akiket ez teljesen váratlanul ért, és eltűntek. Erről a
tettről hosszasan beszéltek a században, annál is inkább, mert felháborodással fogadtuk,
hogy mindezt a nevezett őrmester javára írták, nem Cimmelére és Kismókéra, akik a leg-
jobban kitüntették magukat. Végül is később a magyarok megkapták az osztrák kitüntetést,
de nem olyan nagyot, mint amit megérdemeltek volna.

Ebből az időszakból emlékszem még részletekre, mert egy szakaszban voltunk. Rá kell
mutatnom a században szeretett Kismók bizonyos jellemző tulajdonságaira. Ahogy említet-
tem, nagyon temperamentumos volt, nemegyszer váratlan kitérésekkel. Nem fogadott el
semmit, ami küllemében keletre vonatkozott, barbár dolognak tekintette, és utálattal fin-
torgott. Mindenekelőtt nem ismerte el szentnek a pravoszláv keresztet, és az elég gyakran
található keresztet kidöntötte. A pravoszláv templomokat sem kedvelte, ez a művészet

⁴⁰ Az 1985-ben érvénybe lépő államigazgatási felosztás szerint Urzędów a lublini vajdaságban talál-
ható.

⁴¹ Az 1985-ben érvénybe lépő államigazgatási felosztás szerint Borzechów a lublini vajdaságban ta-
lálható.

⁴² A Stochód folyó alsó folyásától és az ott húzódó koweli vasútvonaltól néhány kilométerrel délre
fekvő község a Pripjatji mocsaras vidék előterében, ma Fehéroroszországban.

idegen volt számára. Emlékszem, hogy valamilyen anyagból, ami a templomból származott, tisztító rongyot, sőt kapcát csinált.

1915. szeptember 14-én vagy 15-én a hulewiczei⁴³ és zajączewski⁴⁴ harcok után megálltunk Sitowicze⁴⁵ faluban. Szeretnék itt megörökíteni egy apró epizódot, ami látszólag kis jelentőségű, de a magyarok bajtársiasságáról szól.

Szóval ebben az időben sok ennivalónk volt, de csak hús, kenyér nélkül. Mit kellene csinálni? A bajtársak a szálláson kitalálták, hogy el kell menni kenyeret szerezni vagy venni, vagy csenni. Lopni nem volt bűn, ha a katona enni akart. Ekkor Kismókkal és talán Cimmel mentem. Éjjel elég sötét volt, a környéken a parasztházak mentén néztünk szét, nem vettük figyelembe, hogy mennyire eltávolodtunk a száadtól, mindenképpen akartunk valamit találni. Végül az egyik helyen egy zsák lisztre leptünk, amelyet magunkkal hoztunk. A faluba való visszatérés után olyan fáradt voltam, hogy a zsák liszt megszerzése ellenére már a kedvem is elvesztettem, és nem akartam mást, csak aludni. Mondtam ezt Kismóknak (kevert magyar–lengyel nyelven), legyintettem a kezemmel az egész üzletre, csináljon, amit akar, én megyek aludni, és elmentem.

A részemről természetesen ez nem volt szép bajtársi cselekedet, hisz Kismókot magára hagytam. Azt hiszem, Cimmel már korábban elment. Meg kell jegyezni, hogy Cimmel tudott valamelyest lengyelül, de Kismókkal baj volt. Nehéz elképzelni, hogy vele oroszul szót lehetett volna érteni.

Végül is olyan fáradt voltam, hogy elmentem a szakaszhoz aludni, Kismókot az úton elhagytam.

Az átaludt éjszaka után reggel menethez riadóztattak bennünket. Nem emlékszem, hogy kávé kaptunk-e, de kenyeret egész biztosan nem. Nagy volt a meglepetés, a csodálkozás, amikor megláttuk Kismók Károlyt, aki az akkor még meleg kenyeres zsákot vonszolta. Károly a rajban mindenkinek adott, teljes komolysággal kiosztotta a zsákból a frissen süített fehér cipót. Nem kell hangsúlyozni, mekkora volt az öröm.

Később megkérdeztük Kismókot, hogyan értette meg magát az asszonnyal, aki megsütötte a kenyeret, de végül is ez az ő titka maradt. Csak egyet tudtunk meg, hogy a kenyérsütésért cserébe a liszt egy részét nekiadta.

Íme, a katonaélet egyik aprósága, amely az embereket összeköti. Ez az I. dandárbeli érdekközösség, ami az egész légióban általánosan elterjedt, eredeti kollektív életforma volt. A magyarok velünk együtt tagjai voltak az érdekközösségnek, úgy a harcban, mint a kondernál, a zsírosbödönnél, és mindenütt hűségese társak voltak.

Így teltek a harc napjai Koszyszczenél,⁴⁶ Kostiuchniówkánál⁴⁷, majd 1915-ben Optowához⁴⁸ közeledtünk, ahol megálltunk, az őszt és 1916 tavaszát is ott töltöttük. Meg kell itt je-

⁴³ 1916. július 28-án a Bruszilov-offenzíva idején az I. és a II. lengyel légiós dandár a hulewiczei és hitowiczei frontszakaszt védte a túlerőben levő I. turkesztáni hadtesttel és a Les orosz tábornok vezette 3. orosz hadsereggel szemben.

⁴⁴ Zajączewski – nem sikerült azonosítani.

⁴⁵ A Stawek folyó jobb partjától néhány kilométerre északra fekvő község, a Prypjatji mocsaras vidék előterében, ma Fehér-Oroszországban.

⁴⁶ 1915. szeptemberi harcok a Prypjatji mocsarak vidékén, a mai Fehéroroszországban.

⁴⁷ Kostiuchniówka (Czernovitztól néhány km-re északra) véres harcok színhelye 1915-ben és 1916. július 4–8. között. Az I. és a II. dandár a sebesültekkel, elesettekkel, hadifogságba kerültekkel együtt 2000 főt veszített. A 3. gyalogezred elvesztette állományának 50%-át. A település mellett Optowa található. A két település között 10 km-es területen védekezett az I. és a III. dandár. Mellettük balról helyezkedett el az 53. honvéd gyaloghadosztály, jobbról a 11. lovashadosztály.

gyeznem, hogy amíg rövid ideig Kostiuchniówkánál voltunk, éjjeli járőrrel találkoztunk a III. zászlóaljból a harcmező előtt, amelyet egy légionista magyar vezetett. Ennek ellenére a nevét elfelejtettem.

Ebben az időben századunk létszáma egyre jobban fogyott, sokan mint betegek és sebesültek kórházba kerültek. Mindkét magyar tartotta magát a században, ahol a kialakult vélemény szerint a legjobb katonák voltak.

1916-ban a zászlóaljban felderítő alegységet hoztak létre, amelyet azokból az önkéntes járőrökből állítottak fel, akik szerették a felderítést. Természetesen mindkét magyar ebbe az alegységbe tartozott. Kismóknak ez az élet tetszett, mert megfelelt temperamentumának. Cimmel szeretett kockáztatni, már csak sportszempontból is. Mivel én is ebbe az alegységbe tartoztam, újra a magyarokkal voltam együtt. Hány veszélyes járőrben voltunk együtt, nehéz lenne megmondani, de emlékszem, hogy nem egyszer vezettem elővédet vagy veszélyes szárnybiztosítást (akkor őrzető voltam). Kismók és Cimmel velem volt, és velük együtt kúsztam az orosz őrállásokig. Aki tudja, mit jelent állandóan felderíteni, meg kell állapítania, hogy amatőr természetbúvárnak kell lenni ahhoz, hogy az ember önkéntesként tülekedjen az ilyen szórakozáshoz.

Ebben az időszakban a magyarok nemegyszer kitüntették magukat, de előfordultak esetek, amelyeket nehezen lehetett megérteni. Emlékszem, hogy egyszer Optowánál járőrben voltunk, erdőben a harcmező előtt, minden egyes pillanatban készen állva az oroszokkal való összeütközésre. Többek között az élen ment Kismók. Hirtelen megláttuk az ellenséges járőrt, aki váratlanul bukkant fel. Természetesen biztosítás nélkül jöttek hátra, akik az élen voltak, hogy biztosítsák a járőr maradékának a tüzelést. De nem tüzelhettünk, mert Kismók egyedül az élen maradt, és egész közelről tüzelni kezdett az ellenségre. Nem tüzelhettünk, nehogy Kismókat megsebesítsük, ezért hátrébb húzódtunk.

A visszavonulás után megkérdeztük tőle: miért maradt elől? Kismók büszkén, tört lengyel–magyarsággal azt válaszolta, hogy Kismók magyar, nem fél, Kismók egyedül nem fél hat oroszról.

Természetesen nehéz volt neki elmagyarázni, hogy bajt okozott nekünk, másrészt csodáltuk a bátorságát.

Az egyik járőrből Kismók könnyebben megsebesülve tért vissza, és a sebesülés veszélyes volt (a feje hátulja), ami kórházi vizsgálatot igényelt. Ellenállt, nem akart kórházba menni, és azt hiszem, csak valami ravaszsággal tudtuk rávenni, hogy elhagyja az alegységét.

Miután kijöttünk az állóháborúból, és a háterszágba vontak bennünket vissza, a magyarok velünk maradtak. (Állítólag Kismók az elesettek listáján szerepel, ami biztos tévedés.) Velünk voltak Pomiechówekben, Zegrzében, Łomzában,⁴⁹ és végül az eskükrízis⁵⁰ után velünk utaztak Przemyślbe, ahonnan a k. u. k. hadseregbe távoztak.

⁴⁸ Optowánál a Bruszilov offenzíva idején 7150 légionista 34 löveggel állt szemben a XLVI. orosz hadtesttel (77. és 100. gyaloghadosztály és a 16. lovashadosztály).

⁴⁹ Pomiechówek, Zegrze, Łomża – mindhárom helység a mai Lengyelország területén fekszik. Az 1985-ös államigazgatási felosztás szerint Pomiechówek a varsói vajdaságban található, Łomża vajdasági székhely, Zegrze a varsói vajdaságban, a Narva és a Bug folyó találkozásánál fekszik.

⁵⁰ 1916. november 5-én I. Ferenc József császár és király és II. Vilmos német császár közös kiáltványban tette közzé, hogy életre hívja a lengyel királyságot (alkotmányos és örökletes monarchiaként). Területe a felszabadított volt Orosz-Lengyelország területe, bár pontos határait nem tűzték ki, és már a manifesztum kibocsátása előtt egy osztrák–magyar és egy német katonai kormányzó-ságra osztották területét Lublin, illetve Varsó székhellyel. Katonai kormányzó állt mindkettő élén. Fegyveres ereje a Polnische Wehrmacht, amit német parancsnokság alá helyeztek. A szerveződő hadseregnek az osztrák–magyar császár és királyra, illetve a német császárra kellett esküt tennie.

[Az első oldal bal szélén kézzel rávezetve:] Kismók 6. század, Cimmel 6. század, Steiner 5. század, Takács 5. század, Muntyán 5. század.

Bolesław Waligóra őrnagy feljegyzése a Hadtörténeti Irodának, keltezés nélkül [1933. április] CAW W.B.H. sygn. 400/1782. 38 visszaemlékezés a Lengyelország függetlenségéért vívott harcokban résztvevő magyarokra 1914–1917. Eredeti gépirat 7 oldal, a végén Waligóra őrnagy szignója.

11.

A lengyel légiók magyar emlékei

Nemrég dr. Szabó László egyetemi tanár a Pesti Napló csillagos cikkeinek kitűnő írója egy feltűnést keltő cikkében megemlékezett a lengyel légiókról s azok magyarjairól. A cikk hangjából azt vettük ki, hogy ezekkel a légionistákkal a fordítottja történik annak, ami normális ésszel természetes volna. A magyar–lengyel viszony különben is zavart dolgaival dr. vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre, lapunk főszerkesztője foglalkozott parlamenti felszólalásaiban, cikkeiben, amelyeknek a lengyel sajtóban visszhangja támadt. Az ő érdektelen lengyel-barátsága, önzetlen készsége a magyar–lengyel testvériség gondolatáért, továbbá az, hogy folyó hó 3-án Alf-Tarczyński Tadeusz,⁵¹ lengyel vezérkari főnök⁵² és dr. Lukaszewicz Czesław lengyel újságíró tiszteletére a lengyel légiók magyarjainak vezetősége társas vacsorát rendezett – ad impulzust arra, hogy a légionisták múltját, jelenét a magyar–lengyel barátság jól felfogott érdekében megvilágítsuk.

A három részre szakított lengyelség 1831-ben és 1863-ban próbálta lerázni osztrák, porosz elnyomóit. Egyik felkelés sem járt sikerrel. Ám változatlanul élt a lengyel nemzetben a felszabadulás vágya. Az orosz–japán háború idején a titokzatos és nyílt lengyel szervezetek idejét látták annak, hogy törekvéseik megfelelő előkészítéséhez hozzájárassanak. A lengyel szokolisták és lövészek, elsősorban a lengyel főiskolai ifjúság szervezetei lettek látható jelei annak, hogy „Lengyelország ébredszik”. Míg a lengyelek galíciai klubjának vezetői: Leo,⁵³ Głabiński,⁵⁴ Jaworski⁵⁵ stb. a parlamentben, a Reichsratban voltak szószólói a lengyel aspirációknak, az alatt külön bizottság végezte az aktivitásra való előmunkálatokat. Pilsudski József és baráti köre voltak látható fejei a forradalmi készülődésnek. A lengyel területeken kívül is megindult a felkelés munkája. S így Budapest is színhelye lett a lengyel propagandának. Politikusaink közül dr. Polonyi Géza, dr. Lengyel Zoltán, Kovács Ernő, álltak élére a lengyelek támogatásának. Az ifjúságot Miklóssy L. Ferdinánd és társai, a polgárságot dr. Baránszky Gyula, s többek képviselték ebben a munkában. A lengyelek és az előbbiekből állt magyar–lengyel bizottság között élénk összeköttetés állt fenn. A háború előtti években Magyarországon a magyar–lengyel egyesület a lengyel ügyért lelkesedő társadalmat bizto-

1917-ben azt a német illetőségű lengvelt, aki nem tette le az esküt, internálták. Az esküt megtagadó osztrák–magyar illetőségűeket besorozták a k. u. k hadseregbe.

⁵¹ Alf Tarczyński Tadeusz (1889–1985) légionista, 1918 után hivatásos tiszt a lengyel hadseregben.

⁵² 1933-ban a 18. gyalogezred parancsnoka, ekkor ezredes.

⁵³ Leo Julius (1861–1918) jogász, közgazdász, galíciai politikus. Krakkó város főpolgármestere 1904–1918 között.

⁵⁴ Stanisław Głabiński (1862–1941) jogász, egyetemi tanár Lembergben Képviselő a Reichsratban Bécsben (1902–1918), konzervatív politikus. 1923-ban miniszterelnök helyettes, valamint vallás- és közoktatási miniszter.

⁵⁵ Leopold Jaworski (1865–1930) jogász, a Jagello Egyetem professzora. 1914–1916-ban a krakkói Nemzeti Főbizottság elnöke, az osztrák Reichsratban képviselő (1911–1918).

sított. Nem sokkal a hadüzenet megtörténte után a Legfőbb Nemzeti Tanács (Naczelny Komitet Narodowy) megalakította minden nagyobb lengyel városban katonai bizottságait.⁵⁶ Ekkor már készen állt önkénteseivel Pilsudski József: Sławek,⁵⁷ Sosnkowski,⁵⁸ Wróblewski,⁵⁹ Belina – akik az első csapást mérték az oroszokra 1914. augusztus 6-án. Sikorski ezredes⁶⁰ és lovag Baczynski vezérőrnagy⁶¹ vezetése alatt a lengyel katonai bizottságok⁶² feladata volt a meglévő ezredek szaporítása a lengyel katonai célok szolgálatára. Tizennyolc gyalogszázalój, hat svadron ulánus, öt üteg nehéz tüzérség, technikai, egészségügyi, utász, és trén csapatok 1914. szeptember 4-én a krakkói Blonia-n⁶³ esküdtek fel.

Itt, Budapesten 1914 augusztusában ugyancsak megalakult a lengyel katonai bizottság gróf Stadniczki László⁶⁴ és Miklóssy Ferdinánd vezetése alatt. A lengyel légiókhoz itt nemcsak lengyel származásúak, hanem nem hadköteles magyarok is kerültek, már szeptember elején. A sors úgy akarta, hogy a lengyel légiók a magyar Kárpátok védelmében is részt vegyenek. A lengyelbarát körökkel jó viszonyban volt Haller József,⁶⁵ a légiók tüzérségének felügyelője, továbbá Durski tábornok, Zielinski ezredes,⁶⁶ Zagórski⁶⁷ vezérkari főnök a második és 3. gyalogezred egy részével, valamint Wąsowicz⁶⁸ az ulánusok egy töredékével derék részt vállalt a máramarosi, sárosi, ungi és beregi harcokban. Bár nem sikerült Nyáry Albert báróknak az a terve, hogy egy ezredet állítsanak magyarokból a légiókba, mert a hadvezetőség sem látta szívesen, és ahol lehetett, akadályokat gördített a magyar–lengyel barátság

⁵⁶ Galícia területén.

⁵⁷ Walerian Sławek (1879–1939) Pilsudski egyik legközelebbi harcostársa. 1930–1931-ben és 1935-ben miniszterelnök, a szejm elnöke, ezredes, szabadkőműves.

⁵⁸ Kazimierz Sosnkowski (1885–1969) légiós tiszt, 1918 után a lengyel hadseregben 1945-ig szolgál, vezérezredes, 1943–1944-ben a nyugat-európai lengyel hadsereg főparancsnoka. Churchill követelésére leváltották. Kanadában halt meg, hamvait 1990 után hazaszállították.

⁵⁹ Władysław Wróblewski (1871–1951) jogász, egyetemi tanár Krakkóban. A városi Rada Regencyjna által kinevezett miniszterelnök és külügyminiszter 1918. november 4. – november 11. között.

⁶⁰ Władysław Sikorski (1881–1943) vízepítő mérnök, k. u. k. tartalékos tiszt. A lengyel légiók egyik fő szervezője. 1918 után hivatásos tiszt a lengyel hadseregben. Miniszterelnök 1922–1923 és 1939–1943 között.

⁶¹ Baczyński Rajmund (1857–1929) osztrák–magyar hivatásos tiszt, vezérőrnagy, 1912-től nyugállományban, 1914–1916 között reaktiválva. A feloszlott keleti (Lemberg) Lengyel Légió parancsnoka 1914 augusztusában.

⁶² A területi katonai kirendeltségekről van szó, amelyek a toborzással foglalkoztak (*komisariaty wojskowe*).

⁶³ Hatalmas üres tér, tömegrendezvények színhelye.

⁶⁴ gróf Władysław (László) Stadnicki (1845?–1915) emigráns a Lengyel Királyságból. A Duna Szabályozási Vállalat dolgozója Budapesten. 1914 szeptemberétől Kulcsár Albert újságíróval meghatalmazás nélkül toboroztak a lengyel légióba, valamint pénzt is gyűjtöttek e célra a magyar hatóságok engedélye nélkül.

⁶⁵ Haller József (1873–1960) osztrák–magyar tüzér százados, kilépett a szolgálatból az I. világháború előtt. Ezután a lengyel légiókban harcolt, 1918 után hivatásos tiszt a lengyel hadseregben. Pilsudski államcsínye után kilépett. 1940–1945 között a nyugat-európai lengyel hadseregben szolgált.

⁶⁶ Zygmunt Zielinski (1858–1925) 1914-ben nyugállományú osztrák–magyar ezredes, majd a Lengyel Légiókban, 1918 után a lengyel hadseregben szolgált, vezérezredes, 1923-tól nyugállományban.

⁶⁷ Zagórski Włodzimierz (1882–1927) osztrák–magyar vezérkari százados, a lengyel légiókban, 1918 után a lengyel hadseregben szolgált, vezérőrnagy. Pilsudski államcsínye után 1926-ben letartóztatják. A börtönből kiengedték, tisztázatlan körülmények között meghalt.

⁶⁸ Dunin Wąsowicz Zbigniew Dymitr (1882–1915) osztrák–magyar lovas tiszt. A lengyel légiókban ulánus százados, elesett a rokitnai csatában a keleti fronton 1915. június 13-án.

ilyen megnyilvánulása elé, mégis felelevenült a múlt. A lengyel légiók főparancsnoksága Budapesten külön térparancsnokságot létesített, melynek vezetésére levezényelte Wais Andrzej századost. Mikor a lengyel légiók veszélyeztetve látták érdekeiket, és egy részük megtagadta az engedelmességet, több ezredet internáltak és hadbíróági eljárás alá vontak. Volt Budapesten külön légionista kórház is, melyet a Magyar–Lengyel Egyesület létesített. [...]

Szabadság, 6. évf. 29-30. sz. (1933. augusztus 6-7.) N. F. cikke